

üzerine nâzil olduğunu kaydederler (*Müşned*, II, 434, 441; Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 40; Tirmizî, "Tefsîr", 28; Taberî, *Tefsîr*, XI, 30-31; XX, 58-59). Şîa ise Ehl-i beyt'ten geldiğini söyledikleri rivayetlere dayanarak Ebû Tâlib'in ölüm döşeginde müslüman olduğunu ileri sürmüştür (meselâ bk. İbn Hacer, VII, 236-237; Şâmî, II, 565-570; Ali Nemâzî, s. 435; Abbas el-Kummî, I, 110). Şîi âlimlerinin Ebû Tâlib'in mümin olarak öldüğüne dair yazdıkları otuzdan fazla kitabın adları ve müellifleri, Şeyh Müfid'in *İmânü Ebî Tâlib* adlı eserinin (Kum 1412/1991) takdim yazısında zikredilmektedir. Şemseddin Ebû Ali el-Müsevî'nin *el-Hücc'e 'ale'z-zâhib ilâ tekfiri Ebî Tâlib*'i (nşr. Muhammed Bahrülulûm, Necef 1965), Şâfiî fakihî Berzencî'nin *Buğyetü't-tâlib li-îmânî Ebî Tâlib* adlı eserini ihtisar eden Ahmed b. Zeynî Dahlân'ın *Esne'l-me'tâlib fi necâtî Ebî Tâlib*'i (Kahire 1305), Mirza Muhammed Hüseyin b. Ali Rızâ er-Rabbânî'nin *Maşşadü't-tâlib fi imânî âbâ'î n-nebî (s.a.) ve 'ammihî Ebî Tâlib*'i (Bombay 1311), Ca'fer b. Muhammed en-Necfi'nin *Mevâhibü'l-vâhib fi fezâ'î Ebî Tâlib*'i (Necef 1341) bu eserler arasındadır (ayrıca bk. FETRET). Seyyid Muhammed Ali Şerefeddin el-Âmilî, Ebû Tâlib'in hayatı ve hakkındaki menkıbevi rivayetleri ihtiva eden *Şeyhu'l-Ebtaḥ* adlı bir eser yazmıştır (Beyrut 1987).

Ebû Tâlib'in, Hz. Peygamber'in çok sevip saydığı bir müslüman olan hanımı Fâtıma'dan dört oğlu (Tâlib, Akıl, Ca'fer, Ali) ve iki kızı (Ümmü Hânî, Cümâne) olmuştur. Ali b. Ebû Tâlib'i Resûl-i Ekrem, Ca'fer'i de Abbas b. Abdülmüttalib yetiştirmiştir.

Mekkeli şairlerden sayılan Ebû Tâlib'in bazı beyitleriyle *istişâd* edilmesi (Sezgin, II, 273) onun iyi bir şair olduğunu göstermektedir. Ebû Hiffân Abdullah b. Ahmed el-Mihzemî (ö. 255/869) tarafından derlenen şiirleri *Dîvânü Şeyhi'l-Ebâtiḥ* adıyla yayımlanmıştır (Necef 1356). Onun doksan dört beyitten meydana gelen "Lâmiyye" kasidesini, Hz. Peygamber'i Kureysliler'e karşı korumak maksadıyla söylediği kaydedilmektedir. Tamamı İbn Hişâm tarafından *es-Sîre*'ye alınmış olan (I, 272-280) kasideyi Ali Fehmi Câbiç *Tilbetü't-tâlib fi şerhi Lâmiyyeti Ebî Tâlib* adıyla şerhetmiştir (İstanbul 1327). Bazı beyitlerinin sonradan uydurulduğu belirtilen bu kaside (Cumahî, I, 244), şairin "Dâliyye" adlı bir başka kasidesiyle birlikte H. Ritter tarafından Almanca'ya tercüme edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 128; *Müşned*, II, 434, 441; Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 40; Tirmizî, "Tefsîr", 28; Nesâî, "Cenâ'iz", 102; İbn İshak, *es-Sîre*, s. 47, 53 vd., 118, 126, 129-130, 133, 135, 136, 139, 141 vd., 145 vd., 148 vd.; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 179-180, 182-183, 247, 264-269, 272-282, 333-334, 352-353; II, 371-372, 377-380, 417-418; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât*, I, 118-119 vd., 129-130, 153, 202, 208, 211; Cumahî, *Fuḥûlû's-su'arâ*, I, 233, 244-245; Taberî, *Târîḫ* (de Goeje), I, 1123 vd., 1173-1185, 1198 vd.; a.mlf., *Câmî'u'l-beyân* (Bulak), XI, 30-31; XX, 58-59; İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü Âli Ebt Tâlib*, Necef 1376/1956, I, 34 vd., 52 vd., 61; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, Beyrut 1385/1956, II, 37, 61 vd., 64 vd., 90; İbn Kesir, *el-Bidâye*, II, 305, 307; III, 47 vd.; a.mlf., *Tefsîrü'l-Kur'ân*, IV, 158; VI, 255-256; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VII, 235-244; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi şireti hayri'l-'ibâd* (nşr. Mustafa Abdül-vâhid), Kahire 1407/1986, II, 563-570; Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Saîd Ahmed A'râbî v.dğr.), Rabat 1398-1400/1978-80, III, 73-75; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XI, 33-34; İbrâhim Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, II, 62-70; Ali Fehmi Câbiç, *Tilbetü't-tâlib fi şerhi Lâmiyyeti Ebî Tâlib*, İstanbul 1327; Abdülhüseyn Ahmed el-Eminî en-Necfî, *el-Gâdir fi'l-Kitâb ve's-Sünne*, Tahran 1366, VII, 330-409; VIII, 3-29; Şiblî en-Nu'mânî, *Sirat-un Nabi: The Life of the Prophet* (trc. M. T. B. Budayûni), Lahore, ts., I, 156-160, 219-222; W. Montgomery Watt, *Muhammad at Mecca*, Oxford 1953, s. 33, 36, 110, 119 vd., 137; a.mlf., "Abû Tâlib", *El²* (İng.), I, 152-153; Sezgin, GAS, II, 273-275; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IX, 697-701; Abbas el-Kummî, *el-Künâ' ve'l-elkâb*, Necef 1389/1969, I, 108-111; Ali Nemâzî, *Müstedrekü Sefîneti'l-bihâr*, Tahran 1984, s. 435; Köksal, *İslâm Tarihi* (Mekke), II, 79-81; III, 94 vd.; IV, 13 vd., 62 vd.; V, 5 vd., 51 vd.; Abdülhamîd Mahmûd el-Meslût, "Ebû Tâlib b. 'Abdilmüttalib", *ME*, XX/1 (1948), s. 82-86; XX/4, s. 364-369; Ahmed Kûtî, "el-Mevâkıfı's-şî'iyye li-'Ebî Tâlib", *MMLADm*, LVIII (1403/1983), s. 772-785; F. Buhl, "Ebû Tâlib", *İA*, IV, 52; Ali Refîi, "Âl-i Ebî Tâlib", *DMBİ*, I, 552-553.

ETHEM RUHİ FİĞLALİ

EBÜ TÂLİB b. ABDÜSSEMÎ

(bk. İBN ABDÜSSEMÎ).

EBÜ TÂLİB el-BEZZÂZ

(bk. İBN GAYLÂN).

EBÜ TÂLİB HAN

(ابو طالب خان)

Ebû Tâlib b. Hâcî Muhammed
Beg-i Tebrizî-i İsfahânî
(ö. 1220/1805)

Hindistan'da yetişen
İranlı tezkire yazarı.

1166'da (1752-53) Leknev'de doğdu. Aslen Tebrizli olan babası Hacı Muhammed Beg (ö. 1180/1766), Kaçarlar'dan Nâdir Şah zamanında İsfahan'dan Lek-

nev'e göç etmiş bir Âzerî Türkü'dür. Ebû Tâlib çocukluk yıllarını Mürşidâbâd'da Bengal vali yardımcısı Muzaffer Ceng'in sarayında geçirdi. Avaz'da (Oudh) Âsafüddeve'nin tahta çıkmasından sonra (1189/1775) Leknev'e döndü. Avaz nâibi Muhtârüddeve tarafından maliye memurluğuna tayin edildi. Bir süre Leknev'deki İngiliz temsilciliğinde çalıştıktan sonra 1202'de (1787) Kalkûta'ya gitti. Burada Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanını yayımladı (1791). 1798'de Doğu Hindistan Şirketi Bengal ordusu kumandanı D. Richardson ile beş yıl süren Avrupa seyahatine çıktı. Seyahat sonrası yerleştiği Leknev'de öldü.

Eserleri. Kitaplarını Farsça yazan Ebû Tâlib Han'ın başlıca eserleri şunlardır: 1. *Hulâşatü'l-efkâr*. Müellifin yirmi beş yıl boyunca malzemesini topladığı eser, 494 İranlı şairin biyografisini ihtiva eden bir tezkiredir. Tezkire yazımında uyulması gereken kurallar hakkında bir mukadime ile başlayan eser, şairlerin alfabetik ve kronolojik sıra ile anlatıldığı yirmi sekiz bölüme (hadîka) ayrılmıştır. Eserin sonunda 160 şairin sadece isimlerini ve şiirlerinden birkaç beyti ihtiva eden bir zeyil ile müellifin çağdaşı yirmi üç şairin yer aldığı bir hâtime bulunmaktadır. Müellif bu tezkiresini kaleme alırken Ali Kulî Hân-ı Vâlih'in *Riyâzü's-su'arâ*, Mîr Şemseddin Dihlevî'nin *Hulâşatü'l-bedî* adlı eserlerinden geniş ölçüde faydalanmıştır. Eserin müellif nüshasından istinsah edilen ve müellif tarafından gözden geçirilen bir nüshası Indian Office Kütüphanesi'nde (nr. 696) bulunmaktadır (diğer nüshaları için bk. Storey, I/2, s. 878). 2. *Lübbü's-siyer ü Cihânnümâ*. 1208'de (1793-94) yazılmış muhtasar bir İslâm tarihi olan eser Âsafüddeve'ye ithaf edilmiştir (yazma nüshaları için bk. Storey, I/1, s. 145). 3. *Mesîr-i Tâlibî fi Bilâd-i Efrençî*. Müellifin Avrupa seyahati sırasında tuttuğu notlardan ve hâtıralarından meydana gelen eseri oğlu Mirza Hüseyin Ali yayımlamıştır (Kalkûta 1229/1812). D. Macfarlane tarafından muhtasar olarak da neşredilen eseri (Kalkûta 1827, 1836), C. Stewart *The Travels in Europe and Asia* adıyla İngilizce'ye tercüme etmiştir (London 1810, 1814). *Mesîr-i Tâlibî*'nin iki Fransızca tercümesinden ilkin G. Jansen Farsça aslıyla İngilizce tercümesini karşılaştırarak yapmış (Paris 1811), ikincisini de Ch. Malu İngilizce'sinden çevirmiştir (Paris 1819). Eserin Almanca çevirisi ise Fransızca tercümesinden yapılmıştır (Vienna 1813). 4.

Tafzîhu'l-gâfilîn. Âsafüddeve dönemi-
ni (1775-1797) anlatan ve İngiliz yöneti-
mini savunan eser, W. Holey tarafından
History of Asaf-al-Dawla adıyla İngi-
lizce'ye tercüme edilmiştir (Allahâbâd
1888). 5. *Mi'râcû't-tevhîd*. Astronomiye
ile ilgili bir risâledir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Til Zenker, *Bibliotheca Orientalis*, Leipzig
1846, I, 127; Rieu, *Catalogue of the Persian
Manuscripts*, I, 378-379; III, 895-896; Ethé,
Catalogue of the Persian Manuscripts, s. 357-
358; M. Ali Terbiyet, *Dānismendân-ı Âzerbây-
cân*, Tahrân 1314 hş., s. 243-244; Ahmed Gül-
çin-i Meânî, *Tārîh-i Tezkirehâ-yi Fârisî*, Tahrân
1348 hş., I, 565-575; A. Hayyampür, *Ferheng-i
Sūhanverân*, Tebriz 1340 hş., s. 19; H. M. El-
liot, *The History of India*, Lahore 1976, VIII, 298-
300; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 144-146,
704; I/2, s. 878-879; C. Collin Davies, "Abū
Tālīb Khān", *El²* (İng.), I, 153; M. Baqir, "Abū
Tālīb Khan", *Elr*, I, 389-390.

ADNAN KARAIŞMAİLOĞLU

EBÜ TÂLİB KELİM-İ KÂŞANÎ

(bk. KELİM-İ KÂŞANÎ).

EBÜ TÂLİB el-MEKKÎ

(أبو طالب المكي)

Ebû Tâlib Muhammed b. Ali
b. Atıyye el-Mekkî el-Acemî
(ö. 386/996)

Kütü'l-kulûb adlı
eseriyle tanınan mutasavvıf.

Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bil-
gi yoktur. Aslen İran'ın batısındaki Cebel
bölgesinden olup Mekke'de uzun süre
kaldığı ve burada yetiştiği için Mekkî nis-
besini aldı. Acemî diye de tanındığına
göre Arap olmadığı anlaşılmaktadır.

Gazzâlî ve Abdülkâdir-i Geylânî üze-
rinde önemli tesirleri olan Ebû Tâlib el-
Mekkî hakkında Ebû Nasr es-Serrâc, Ke-
lâbâzî, Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Ebû
Nuaym el-İsfahânî, Kuşeyrî, Hücvîrî vb.
sûfî tabakat müellifleri bilgi vermezler.
Buna karşılık gerek İbn Hallikân ve Sa-
fedî gibi genel mahiyette biyografik bil-
gi veren müellifler, gerekse İbn Kesir ve
İbnü'l-İmâd gibi tarihçiler az da olsa ona
dair bilgi vermeyi ihmal etmemişlerdir.

Öğrenimine Mekke'de başlayan ve bu-
rada hadis tahsil eden Ebû Tâlib çeşitli
beldeleri dolaştı, gittiği yerlerde tanın-
mış âlimlerden faydalandı, oralarda va-
azlar verdi ve ders okuttu. Muhammed
b. Hasan el-Âcurrî, Ali b. Ahmed el-Ma-
sîsî ve Muhammed b. Ahmed el-Cerce-

râî gibi muhaddislerden hadis rivayet
etti. Basra'da Sâlimiyye fırkasının kuru-
cusu Ebû'l-Hasan İbn Sâlim ile (ö. 350/
961) tanıştı (*Kütü'l-kulûb*, II, 192, 294).
Onun kelâm ve tevhid konusundaki gö-
rüşlerini benimsedi. İbn Sâlim'in ölümün-
den sonra Basra'ya gitti (İbnü'l-Cevzî,
VII, 189). Hayatının son yıllarını Bağdat'ta
vâizlik yaparak geçirdi. 6 Cemâziyelâ-
hîr 386'da (26 Haziran 996) vefat edince
buradaki Mâlikî Mezarlığı'nda toprağa
verildi (İbn Hallikân, IV, 303).

İbn Sâlim, ünlü sûfî Sehl et-Tüsterî'nin
görüşlerine bağlı idi. Ebû Tâlib da-
ha çok nasrlara bağlı bulunan, ancak ta-
savvufî temayüllere de sahip bir kelâm
fırkası olan Sâlimiyye çerçevesinde ta-
savvufî ve kelâmî görüşler ortaya koy-
du. İbnü'l-Cellâ ve Ahmed b. Dahhâk ez-
Zâhid gibi sûfilerin sohbetinde de bulu-
nan Ebû Tâlib'i Zebîdî bir tarikat kuru-
cusu olarak gösterir ve şeyhinin Ebû Saîd
b. el-A'râbî olduğunu söyler ('İkd, s. 85).

Çok perhizkâr ve çileli bir hayat yaşa-
yan Ebû Tâlib'in bir süre helâl bitkiler-
den başka bir şey yemediği için cildinin
renk değiştirdiği rivayet edilir (İbn Halli-
kân, IV, 303).

Gerek Sehl et-Tüsterî'nin, gerekse ona
bağlı bulunan Sâlimîler'in Mâlikî olduk-
ları dikkate alınırsa Mekkî'nin de bu
mezhebe mensup olduğu söylenebilir.
Mâlikîler'in mezarlığına gömülmüş olma-
sı da bu görüşü destekler mahiyettedir.
Süyûtî de *Şavnü'l-mantîk ve'l-kelâm*'da
(s. 132) onu Mâlikî âlimi sayar. Ancak
bazı konularda bu mezhebe aykırı hü-
kümler benimsemesine ve belli bir mez-
hebin taklit edilmesini bid'at sayması-
na bakılarak (*Kütü'l-kulûb*, I, 132; II, 324)
onu serbest görüşlere sahip bir muta-
savvıf olarak değerlendirmek de müm-
kündür. Ebû Tâlib'in en dikkate değer
yanlarından biri, tasavvuf taraftarlarıyla
şeriat taraftarları arasında ciddi ayr-
lıklar bulunduğu bir dönemde bu iki
zümre arasında bir köprü kurma teşeb-
büsünde bulunanların ilki olmasıdır.

Eserine zayıf ve uydurma hadisler al-
dığı ileri sürülerek hadis âlimlerince ten-
kit edilen Ebû Tâlib el-Mekkî, itikadî ko-
nulardaki görüşlerinden dolayı da ten-
kide uğramıştır. Semâi mubah saydığı
için fakihler tarafından kusurlu bulun-
muş ve görüşleri reddedilmiştir (İbnü'l-
Cevzî, VII, 189; Gazzâlî, *İhyâ*, II, 269). Ha-
tîb el-Bağdâdî, onun *Kütü'l-kulûb*'da
Allah'ın sıfatları konusunda kabul edil-
mez görüşler ileri sürdüğünü söyler (*Ta-
rîhu Bağdâd*, III, 89). Fakat hakkındaki en

ağır suçlama, ömrünün sonuna doğru va-
az ederken saçmaladığı, hatta bir konu-
şmasında, "Yaratıklar için yaratıcıdan da-
ha zararlı bir şey yoktur" dediği yolun-
daki iddiadır (a.e., III, 89). Bu cümle-
nin, "Kula en zararlı olan şey Allah'ı yeterince
tanıyamamasıdır" (*Kütü'l-kulûb*, II, 159)
tarzındaki cümlelerin tahrif edilmiş şekli
olabileceği ihtimali üzerinde duranlar
da vardır. Bağdâdî'nin verdiği bilgiye gö-
re Mekkî'nin vaazlarında tehlikeli sözler
sarfetmesi halkın kendisini dinlemek-
ten vazgeçmesine yol açmış, o da daha
sonra vaaz etmemiştir.

Takıyyüddin İbn Teymiyye, Ebû Tâlib
el-Mekkî'nin Allah'ın sıfatları konusun-
daki sözlerini tenkit eden âlimlerin onun
hulûl*'cû bir görüşe sahip olduğunu söy-
lediklerini bildirerek kendisi de bu tenki-
de katıldığını ifade eder (*Mecmû'ü fetâ-
vâ*, V, 483-490). Başka bir yerde ise Mek-
kî'yi över ve mârifet, zühud, ibadet ve sün-
nete tâbi olma konusunda Gazzâlî'ye ter-
cih edilebileceğini önemle vurgular (a.e.,
X, 360, 551-552; a.mlf., *Buğyetü'l-mürtâd*,
s. 115). Mekkî'nin, Hâris el-Muhâsibî gi-
bi tasavvufa hadis ve kelâm konularını
dahil ettiğini ifade eden İbn Teymiyye'nin
kendisini Ahmed b. Hanbel ile çağ-
daş göstermesi ise gariptir (*Mecmû'ü
fetâvâ*, XII, 169, 281, 409). *el-Münkız* ad-
lı eserinde (s. 62) Mekkî'den faydalandığını
söyleyen Gazzâlî, onun ameli iman-
dan sayan görüşünü *İhyâ*'da tenkit et-
miştir (I, 116-118).

Eserleri. Ebû Tâlib el-Mekkî'nin en
önemli ve günümüze kadar gelen tek
eseri, tasavvufun doğuş dönemi hakkın-
da bilgiler veren, zühud ve ibadet konu-
larını genişçe işleyen *Kütü'l-kulûb** dur
(Kahire 1310). Bizzat kendisi *Menâsikü'l-
hac* ve *Müsnedü'l-elif* adlı iki eserinden
daha söz eder (*Kütü'l-kulûb*, I, 133; II,
231). Kaynaklar onun ayrıca tevhid konu-
sunda eserleri bulunduğunu bildirirlerse
de bunların adlarını vermezler (Hatîb, III,
89). Zehebî, Mekkî'nin kırk hadis konusun-
da bir eseri olduğunu söyler (*A'lamü'n-
nûbelâ*, XVI, 536). *Hediyyetü'l-ârifîn*'-
de de (II, 55) *Müşkilü'l-râbi'l-Kur'an*
adlı bir eseri kaydedilmiştir. Bunların
yanı sıra *el-Beyânü's-şâfi* adlı bir ki-
tabı daha vardır (*İA*, VII, 643). Ona nisbet
edilen (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 360)
İlmü'l-kulûb'u yayımlayan (Kahire 1964)
Abdülkâdir Ahmed Atâ eserin Mekkî'ye
ait olduğunu iddia ederse de İbrâhim
Medkûr ve Abdülhamîd Abdülmün'im
gibi müellifler bu eserin Mekkî'ye ait ol-
madığı görüşündedirler.